

Bokomtaler

Rune Ellefsen 2013. *Med lov til å pine: Om bruk og beskyttelse av dyr*. Oslo: Inspirator Forlag/Fritt Forlag.

Anmeldt av Morten Tønnessen, førsteamanuensis i filosofi ved Universitetet i Stavanger¹

Rune Ellefsen er doktorgradsstipendiat ved Institutt for kriminologi og retts-sosiologi ved Universitetet i Oslo, og har i noen år forsket på dyrevernavtivism som sosial bevegelse. *Med lov til å pine* er en bredt anlagt bok, som rommer beskrivelse av dyrs levekår, lovverk og forvaltning, omtale av språkets makt og ulike verdier i synet på dyr, samt en skildring av den norske dyrevernavbevegelsens historie og dens ulike motmaktstrategier. Kriminolog Rune Ellefsens prosjekt i denne boken er i stor grad å kartlegge og forstå ulike gruppers holdninger til dyr, og hvordan holdninger gjenspeiles i praksiser som involverer dyr.

Bokens forord er skrevet av professor emeritus Guri Larsen, som har vært sentral i etableringen av øko-global kriminologi i Norge. Larsen, som var Ellefsens veileder under arbeidet med en masteroppgave i retts-sosiologi fra 2009, *Ny dyrevelferdslov: Beskyttes dyr eller næring?*, betegner *Med lov til å pine* som en viktig bok som fortjener å bli lest av mange. Boken er til dels basert på denne masteroppgaven. Det er ikke så mange masteroppgaver som gjør seg godt i bokform, men Ellefsens bok er gjennomgående solid.

Som bokens tittel antyder, mener Ellefsen at mange praksiser i samtiden er umoralske men likevel lovlige etter gjeldende lovverk. Guri Larsen understreker også i bokas forord hvordan rådende politikk overfor dyr ”gjør pine-påføring til legal virksomhet og dermed godtakbar for folk flest” (s. 9). Ellefsen etterlyser følgelig endringer både i lovverk og praksiser. Et viktig spørsmål i analysen av Dyrevelferdsloven og lovens forarbeider blir for Ellefsen i hvilken grad lovverket er ment å føre til endringer i praksis. I sin analyse av språkets

makt observerer Ellefsen treffende at vag begrepsbruk og mangel på reelle, anvendelige definisjoner i loven resulterer i betydelig handlingsrom for forvaltningen. I hvilken grad dette handlingsrommet benyttes til progressive dyrevelferdstiltak, avhenger ofte av om det er aktivister og andre aktører som presser på for endringer. Forblir handlingsrommet ubrukt, blir resultatet få endringer, til tross for bruken av en hel del uforpliktende honnørord, som for eksempel en prinsipiell anerkjennelse av dyrs egenverdi. Her er overskriften ”Dyrevelferd som retorikk eller realitet?” megetsigende.

Dyrevelferd som retorikk og realitet

Spesielt informativ er Ellefsens omtale av diskusjonene i forkant av at Dyrevelferdsloven ble vedtatt om dyrs egenverdi. Dyrevelferdslovens §3 lyder slik: ”Dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger.” Annet ledd av siste setning lyder som et ekko av den forrige lovens formulering om at ”[d]et skal farast vel med dyr og takast omsyn til instinkt og naturleg trong hjå dyret så det ikkje kjem i fåre for å lida i utrensmål” (Dyrevernslovens §2). Riktignok, formidler Ellefsen, har lidelse blitt til ”påkjenninger og belastninger”, men det tilgrunnliggende prinsippet er fremdeles at noe lidelse er nødvendig, annen lidelse unødvendig – og unødvendig lidelse, det skal dyr slippe. Men av og til er det nødvendig at dyr lider for at de skal tjene menneskelige formål. Det er lovenes budskap.

Det at dyrs egenverdi nå slås fast i norsk lov, er en stor symbolsk seier for dyrevernerne. Spørsmålet er imidlertid om en slik prinsipiell anerkjennelse av dyrs verdi har noen konsekvenser i praksis. Ellefsen viser til at av alle høringsinstansene som sendte innspill til lovutkastet, var det bare Norsk skogeierforbund og Norges Jeger- og Fiskerforbund som tok til orde for å fjerne formuleringen om at ”dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker” (s. 43). Landbruks- og matminister Lars Peder Brekk (Senterpartiet) uttalte noe senere at formuleringen om egenverdi ikke skulle føre til noen praktiske endringer (!), men kun var ment å ha symbolverdi. Tilsvarende skal det, som Henrik Stenwig, direktør for helse og kvalitet i Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening nylig understrekte under Dyreetikkonferansen 2014 (”Fiskelykke”), i lovens forarbeider ha blitt lagt til grunn at dagens fiskeripraksiser ikke er i strid med loven, som også omfatter fisk. Med

slike ”avklaringer” på løpende bånd fremstår lovverket som Ellefsen hevder som mer retorisk potent enn politisk potent. Det er i grunn et underlig kompromiss som har kommet i stand: Nå brukes til en viss grad *dyrevernernes* fine ord i loven, men samtidig fortsetter *næringens* praksis (som var noenlunde den samme også da moral overhodet ikke ble diskutert) ganske uforandret.

Ellefsen skiller i denne sammenhengen mellom fire ulike diskurser: Dyrerettighetsdiskursen, kritikkdiskursen, reguleringsdiskursen og dyreproduksjonsdiskursen. Eksempler på aktører er ifølge Ellefsen henholdsvis NOAH og Dyrevernalliansen (dyrerettighetsdiskursen), Rådet for dyreetikk og SIFO (kritikkdiskursen), Mattilsynet og UMB (reguleringsdiskursen) og Bondelaget og Senterpartiet i næringskomiteen (dyreproduksjonsdiskursen). Mens dyrerettighets- og kritikkdiskursen begge er progressive i den forstand at de tar sikte på reelle forbedringer i dyrehold, sikter regulerings- og dyreproduksjonsdiskursen i større grad mot legitimering av *status quo*. Dette er selvsagt en forenkling, men analysen har mye for seg.

Livsviktige spørsmål

Ellefsen viser hvordan dyrerettighetsdiskursen i arbeidet med Dyrevelferdsloven ble marginalisert og til dels utdefinert. Viktige prinsipielle spørsmål, som dyrs rett til liv og spørsmål om dyrs rettslige status som eiendom, blir overhodet ikke drøftet. Slik blir det et påfallende gap mellom lovens påpekning av dyrs egenverdi på den ene siden og lovens stilltiende aksept for dyrs rettslige status som eiendom (ofte avindividualisert i form av ett slags *naturressurser*) på den andre siden. For hvordan kan et og samme vesen på samme tid ha egenverdi og være eiendom? Dyrs status som eiendom er elefanten i rommet i den norske dyreverndiskursen, den avgjørende problemstillingen som næringsaktører med definisjonsmakt for all del ikke vil ha noen reell diskusjon om. Ellefsen viser hvordan dyrevernerne som reiser slike spørsmål, av enkelte blir betegnet som ”ekstreme”. Kanskje kunne man i samme monn betegne forsvarere av *status quo* som ”reaksjonære”? Merkelappen ”ekstrem” bør uansett, i mine øyne, beholdes voldelige aktører o.l., slik språkbruk har ingen plass når vi simpelthen har å gjøre med mennesker som ønsker å vise respekt for alle følende vesener.

Det er holdningen til spørsmålene om dyrs rett til liv, og dyrs rettslige status som eiendom, som gjør deler av dyrevernbegnelsen til en revolusjonær bevegelse.

En informant fra Dyrevernalliansen uttaler således at endret behandling av dyr ”vil medføre en diametral endring av hele samfunnsøkonomien” (s. 93). Tilsvarende ønsker NOAH ”ikke å reformere utnyttningen, men å avvikle den” (s. 129). Ellefsen bemerker selv at kampanjer for vegetarisk kosthold innebærer ”radikalt å endre [folks] identitet, hva angår deres forhold til dyr og seg selv. Det handler om å gjennomgå et paradigmeskifte for dem som spiser kjøtt” (s. 114). Han antyder videre at flere næringer må avvikles, dersom dyrevelferd virkelig skal tas på alvor. På s. 92 uttaler Ellefsen at ”[e]n implementering av [...] rettigheter for dyr forutsetter en avvikling av husdyrnæringene slik vi kjenner dem i dag. Dyrerettighetsdiskursen fordrer dermed en omfattende strukturell endring i samfunnets animalske vareproduksjon og måten mennesker omgås andre dyr.” Han omtaler også ”dem som vil opprettholde bruken av dyr” (s. 102) – som om han selv *ikke* vil ”bruke” dyr på noen som helst måte. For Ellefsen, som for mange veganere, blir spørsmålet da paradoksalt nok om han overhodet ønsker å omgås dyr? Er ikke noen form for samvær med dyr mulig, uten at samværet blir undertrykkende og mennesket inntar rollen som overgriper?

Her hopper Ellefsen over en del etiske spørsmål, ikke minst det følgende, som mange antagelig vil betegne som utopisk: Er det mulig å ha et husdyrhold som ikke innebærer at vi systematisk tar liv? Selv mener jeg at dette er en mulighet som er verdt å utforske, i største alvor. Et husdyrhold som ikke tok liv måtte selvsagt ekskludere kjøttproduksjon, men det kan i prinsippet være forenlig med økologisk og dyrevennlig produksjon av produkter som melk, egg, honning og ull.

Om en ikke skulle ta liv, ville flere av disse produktene bli langt dyrere enn de er i dag. Kostnadseffektivitet er da også det fremste argumentet for dagens animalske produksjon basert på systematisk, rutinemessig dreping til de tidspunkter som passer markedets etterspørsel (tenk bare på lammelår og broilere, som eksempler). Som Ellefsen gang på gang viser, står det i dyrevelferdsdiskursen som hovedregel mellom høye etiske standarder på den ene siden og økonomiske interesser på den andre siden. Han påpeker også at det går ”en skillelinje mellom dyrevernaktivister som bare er opptatt av dyrevern, og de som ser dyrevernkampen som del av en større rettferdighetskamp som også inkluderer miljø, klima og mennesker” (s. 160). For disse er det, som øko-kriminologen Rob White påpeker, ”tydelig at politisk økonomi er selve kjernen i utnyttningen av dyrene og miljøet – at kapitalisme spesielt krever lønnsom bruk av dyr og miljø som et middel for å skape verdier” (White 2007: 42, sitert s. 161).

Om dyr og slaveri

Etterordet skrevet av den svenske aktivisten Pelle Strindlund trekker en parallell mellom hvordan vi behandler dyr i dag og tidligere tiders hold av mennesker som slaver. Argumentasjonen skjemmes av en faktafeil i påstanden om at "[i] 1887 levde tre av fire mennesker på jorden som slaver eller i en annen form for organisert ufrihet" (s. 174). Kilden det vises til er den svenske oversettelsen av Adam Hochschilds bok *Bury the chains* (2005), *Spräng bojorna* (2007). Men allerede litt senere i Strindlunds etterord fremgår det at "[i] 1833 var slaveriet avskaffet i hele det britiske imperiet" (s. 175). 1887 er trykkfeil for 1787. Det er dessuten utillatelig generaliserende å omtale slaver, tvangsarbeidere og bønder i livegenskap under ett i denne sammenhengen – det å eie noens arbeidskraft, som i livegenskap, er på langt nær det samme som å eie mennesker (inkludert deres arbeidskraft). Dette poenget blir desto viktigere når Strindlund fremhever at den ufriheten slaveriet utgjorde "ble avskaffet" (s. 176). For også i dag lever jo en god del millioner mennesker i "organisert ufrihet".

Å gjenfinne disse tapte nyansene kunne også være konstruktivt. Det Strindlund vil med slaverianalogien, er jo å vise at i samme forstand som det er galt å eie mennesker, og dermed gjøre mennesker ufrie, er det galt å eie dyr, og gjøre dyr ufrie. I begge tilfeller fratras subjektene det gjelder muligheten til selv å bestemme over sine liv, og mye av sin verdighet. Her er det viktig å erkjenne at det finnes grader av ufrihet – og forskjell på virkelig slaveri og det som kun ligner på slaveri. Hva blir da dyrepraksisenes svar på et liv i livegenskap? Kunne det kanskje være et moralsk fremskritt å si at mennesker på visse vilkår kan eie dyrs arbeidskraft, men at vi ikke kan eie dyrene som sådan? Uansett bør en dyreforkjemper kunne innrømme at det er en vesentlig forskjell på eiendomsrett til dyr (som i dag), og en form for eiendomsrett til enkelte dyrs arbeidskraft (som en mulig mellømløsning for fremtiden). Om det ble slått fast i lov- og regelverk at dyr ikke er eiendom, men selvstendige subjekter med krav på verdighet som må tilkjennes en grad av selvbestemmelsesrett, ville det utvilsomt gjøre en stor forskjell. Innenfor slike rammer blir spørsmålet ikke *om* dyr skal ha noen selvbestemmelsesrett, men *hva slags* selvbestemmelsesrett som hører med til et verdig liv for ulike dyr. Jeg forutsetter her at dyr i varierende grad er i stand til eksplisitt eller implisitt å kommunisere sine preferanser til omverdenen, inkludert til et mer eller mindre oppmerksomt menneske.

Med lov til å pine er en ambisiøs bok som i all hovedsak lykkes i sitt foretagende. Ellefsen besitter mye faktakunnskap, og er en god formidler. Om jeg skulle peke på tematiske mangler ved boken, så måtte det være at den overveiende handler om dyr i landbruket, og at livsvilkårene for frittlevende dyr i liten grad behandles. Videre er det blant referansene svært lite naturvitenskapelig litteratur – det kunne ha vært på sin plass f.eks. når spørsmålet er dyrs føleevne, inkludert evne til å lide. Slike tillegg kunne ha styrket boken, men Ellefsen er uansett stødig på de temaene han faktisk tar opp. Og de er mange og viktige nok.

Note

1. Forskningen som ligger til grunn for denne anmeldelsen har blitt gjennomført takket være støtte fra forskningsprosjektet "Dyr i landskap i endring" (EEA Norway Grants/ Norway Financial Mechanism 2009–2014 ifølge prosjektkontrakt no. EMP151).

Litteratur

- Hochschild, Adam (2005). *Bury the chains: The British Struggle to Abolish Slavery*. London: Macmillan.
- Hochschild, Adam (2007). *Spräng bojorna: Kampen mot slavhandeln*. Stockholm: Ordfront.
- White, Rob (2007). Green Criminology and the Pursuit of Social and Ecological Justice. I Piers Beirne og Nigel South (red.), *Issues in Green Criminology: Confronting Harms Against Environments, Humanity and Other Animals*. Willan.